

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРАЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**



2021 йил 2 сон



17. Stack E. The language laboratory and modern language teaching. New York; Oxford university press. 1969.p.82

XALQ CHOLG'U ASBOBLARINING SHAKLLANISHI VA UNING TARBIYAVIY AHAMIYATI.

Maxammatov Abdumannon, Abduraximov A'zam, To'g'ilov O'tkir – JDPI musiqa o'qituvchilari. maxamatov1949@gmailcom, tel:992532349.

...Pedagogika fanlari doktori, professor X.A.To'raqulov taqrizi asosida.

Annatasiya: Ushbu maqolada talabalarga ta'lim -- tarbiya berish jarayonida o'zbek xalq cholg'u asboblarning turlari, uning shakllanish jarayoni va ularni tarbiyaviy ahamiyati to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Tayanch iboralar: Cholg'u asboblari, ta'lim-tarbiya, milliy g'urur, chang, nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g'ijjak, qobiz, qushnay, sunray, mustaqillik, ijrochilik san'ati, urma zarbli, sharq madaniyati, O'rta Osiyo, «Navro'z», «Lola sayli», «Hosil bayrami», «Qovun sayli», «Uzum sayli»«Navro'z», «Lola sayli», «Hosil bayrami», «Qovun sayli», «Uzum sayli», Quldorlik tuzimi.

Annotation: This article provides information about the types of Uzbek folk instruments in the educational process, the process of its formation and their educational significance.

Key words: Musical instruments, education, national pride, dust, flute, trumpet, tanbur, dutor, rubob, gijjak, kobiz, kushnay, sunray, independence, performing arts, percussion, oriental culture, Central Asia, "Navruz", "Lola Sayli", "Harvest Festival", "Melon Festival", "Grape Festival", "Navruz", "Lola Sayli", "Harvest Festival", «Melon Festival», «Grape Festival», Slavery system.

Аннотация: В этой статье представлена информация о технике узбекских народных инструментов, его формировании и образовательной значимости.

Ключевые слова: музыкальные инструменты, образование, национальная восточная культура, восток; Центральная Азия, Навруз, Доло Сайили, Саил урочая, Виноградный сайил.

Cholg'ularda har bir xalqning milliy g'ururi, an'anasi, qadriyatlarini o'z ifodasini topganki, ulardan taraladigan ovoz ham shunga moslashgan. Musiqiy cholg'ularda ijrochilik san'ati insoniyat ma'naviyatini taraqqiylashtiruvchi vosita, ya'ni xalq ijodiyoti maxsuli bo'lib, azal-azaldan omma orasida shakllanib, mohir soz ustalari tomonidan yasalib, tobora mukammalashib kelayotgan mo'jizaviy va ifodaviy asboblardir. Bular barchasi yaratilajak cholg'ularning shakliga va milliylik mezoniga asos bo'lib xizmat qiladi. Tarix davomida, doimo musiqiy cholg'ularga bo'lgan e'tibor katta bo'lish bilan birga tarbiyaviy tomonlari ham alohida ahamiyatga ega bo'lib borgan.

Xalq cholg'ulari azot o'tmishda paydo bo'lgan. Ma'lumotlarga qaraganda, dastlabki musiqa cholg'ulari ta'riqdan avvalgi XIII ming yillikda dunyoga kelgan, deb taxmin qilinmoqda. Musiqachilikda dastlab urma zarbli cholg'ular paydo bo'lgan. Chunki eng qadimgi mehnat qo'shiqlari davlat, ritmik tuzilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Undan keyin shovqinli cholg'ular paydo bo'ldi, ijrochilar qarsak chalib ritmni ta'kidlagan, shovqinli cholg'ular ta'sirini ko'paytirganlar. Ijrochi ayollarning chapak zarblari o'ziga xos, takrorlanmas go'zal holatni vujudga keltirgan edi.

Qadimgi sharq madaniyati bag'rida, o'zbek xalq cholg'ulari shakllandi. Ular ko'p asrlik



taraqqiyot davomida o'ziga xos xususiyatlarni, tovush tusini saqlab qoldi. O'ziga xos tuzilishi tufayli chang, nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g'ijjak, qo'bizlar an'anaviy shakllarda bizgacha yetib keldi.

Quldorlik tuzini davrida Maroqand, Niso, Tuproqqa'l'a, Termiz va boshqa shaharlar mavjud edi. Ushbu shaharlar hududida olib borilgan qazilma ishlar chog'ida badiiy hunarmandchilik buyumlari, turli xil cholg'ularining tasvirlari topildi. Quldorlik jamiyati O'rta Osiyo xalqlari madaniyati rivojida muhim bosqich bo'ldi⁹⁰. Xalq musiqasi yanada yuksalishi bilan birga, cholg'ular ham takomillashdi.

Asrimizning 30-40-yillarida uyushtirilgan arxeologik ekspeditsiyalar (S.L.Tolstov, V.A.Vyatkin, M.B.Masson va boshqalar rahbarligida) natijasida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lindi.

Topilgan madaniy yodgorliklarda turli xil musiqa asboblari: tanbur, rubobsimon cholg'u, qonun, ud, nay, surnay, kamay, doirasimon cholg'ular chalayotgan mashshoqlar tasvirlangan.

Xalq cholg'ulari O'rta Osiyo aholisining turmushi va mehnat faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Cholg'ular jo'rligida qo'shiq, o'yin va kuylar xalqning katta-katta marosimlari va oilaviy bayramlarida ijro etilgani bizga ma'lum. Bayramlar ko'proq yil fasllari bilan bog'liq bo'lgan. O'rta Osiyoda «Navro'z», «Lola sayli», «Hosil bayrami», «Qovun sayli», «Uzum sayli» kabi mavsumiy bayramlar keng tarqalgan. Bunday ommaviy bayramlarni xalq cholg'u ansambllari, xonanda va sozandalar hamda raqqosalarsiz tasavvur qilish qiyin. Bayramlarda, madaniy marosimlarda ayniqsa kamay, surnay, doira, nog'ora va urma zarbli musiqa cholg'ulari keng qo'llanilgan.

IX asr oxirida Somoniylar mahalliy feodal sulolasi O'rta Osiyoning kattagina qismini birlashtirishga muvaffiq bo'ldi. Somoniylar davlatining poytaxti Buxoro yirik madaniy markazga aylandi. Bu yerda adabiyot va musiqa taraqqiy etdi. Hayot sharoitining o'zgarishi tufayli musiqa san'atining ijtimoiy ahamiyati oshdi. Shaharliklar va yuqori tabaqa sinflari turmushida musiqaning roli sezilarli kuchaydi. O'sha paytlardayoq yakkanavoz, ansambl musiqachiligi va raqsnii o'z ichiga olgan vokal cholg'u musiqa turkumlari mavjud edi.

O'rta asr musiqa ijrochiligi madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shunda ediki, cholg'uchilar nafaqat bir necha turdagi musiqa asboblarni chala olgan, balki o'zlari ham musiqa bastalaganlar. Cholg'uchilar o'z davrining yetuk musiqachilari va shoirlari ham bo'lishgan. O'rta asr sharoitida musiqiy ixtisoslashuv maxsus musiqiy ustaxonalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu yerda ustoz-shogird an'analari qaror topdi va rivojlandi. Ayni shu paytda ansambl ijrochiligi takomillashdi, musiqa san'atining asosiy ko'rinishlari shakllanib cholg'u asboblarning yangi namunalari kashf etishdi.

Sharq olimlarining nazariy qarashlari mavjud ijrochilik san'ati tajribasi asosida shakllangan bo'lib, ular o'z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o'rni va ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berganlar.

Forobiyning (873-950) "Katta musiqa kitobi" ("Kitob al-musiqa al-kabr"), Abu Ali ibn Sinoning (980-1037) "Da'volasa kitobi" ("Kitobi ush-shifo") qomusidagi "Musiqqa haqidagi risola", al-Xorazmiyning (X asr) "Bimlar kaliti", Sayfuddin Urmoviyning (1216-1294) "Olijanoblik haqida kitobi" yoki "Sharofiya kitobi", Abduraxmon Jomiyning (1414-1492) "Musiqqa haqidagi

90. ⁹⁰ Y. Rajabiy. O'zbek xalq musiqasi. Toshkent "Badiiy-adabiyot" nashryoti 1963 yil.



risola" kitoblarida musiqa ijrochiligi va xalq cholg'ulari haqida muhim ma'lumotlar bayon etilgan.

Sayfuddin Urmaviy iste'dodli ud cholg'uchisi, xonanda, mashhur sozanda sifatida tanilgan. U Ozarbayjonning Urmaviya shahrida tug'ilgan. Sayfuddinning eng katta yutug'i lad (modius)larning mukammal sistemasini ishlab chiqqanligidir.

Ibn Zaylining (1044 yilda vafot etgan) "Musiqa haqidagi to'liq kitob"i ("Kitob ul-kabir fil-musiqiy") uning musiqa ilmidagi yagona va bebaho kitobidir. U yangi usulni – musiqa dahlarni xarflar bilan ifodalash usulini ishlab chiqdi²¹.

Abduqodir Marog'iy (XV asr), Abduqodir ibn-Royibiy (Marog'iy) Ozarbayjonning Marog' shahrida tug'ilgan. lekin hayotining ikkinchi yarmi Amir Temur saroyida-Samarqandda o'tgan va Hirotda vafot etgan. "Musiqa ilmida ohanglar to'plami" ("Jami al-alhan fi-ilm al-musiqiy") risolasida musiqa haqidagi ta'limotni-kamoncha, yetti torli g'ijjak kabi bir turdagi musiqa cholg'usi borligi haqidagi ma'lumotlar bilan boyitdi.

Al-Xusaynning (XV asr) "Musiqiy kanonlar" risolasida asosan O'rta Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan ikki torli musiqa cholg'usi-dutor haqida ma'lumot berilgan.

Qutbiddin ash-Sheroziy (1236-1310) Eronlik musiqa nazariyotchisi sifatida tanilgan bo'lib, o'z risolasida kamonchali tanbur haqida ibrafli mulohazalar bildirgan hamda inson ovozini musiqa asboblari ichida eng yoqimlisi deb hisoblagan. XVII asrda yashagan Buxorolik musiqashunos Darvish Ali o'z risolasida tanbur, chang, qonun, rubob, qo'biz, g'ijjak kabi musiqa cholg'ulari haqida batafsil ma'lumotlar bergan.

Buyuk Sharq muvaffaklarining merosi xalq cholg'ularini o'rganish sohasida ham tarixiy qiymatga ega. Abu Nasr Muhammad Forobiyning mashhur asari «Kitob al – musiqa al - kabir» («Musiqa haqida katta kitob») ulkan ahamiyatga ega. O'rta asr olimi bu kitobida ikki xil musiqa ijrochiligi: ohangli inson ovozi (qo'shiq san'ati) va cholg'ular vositalarida qayta tiklashga ajratadi. Forobiy mohir ijrochi sifatida musiqa cholg'ularining jamiyat hayotidagi o'rnini o'rganishga ahamiyat beradi va u: «... Jangu - jadallarda, raqslarda, to'y - tomoshalarda, ko'ngil ochar bazmlarda hamda ishq - muhabbat qo'shiqlarini kuylashda chalinadigan o'ziga xos cholg'ular bor» deb yozgan edi.

Forobiyning yuqoridagi fikri cholg'ularning nafaqat saroy a'yonlari, balki shahar va qishloq aholisi, hunumandlar orasida shuningdek, musiqa madaniyatida yetakchi o'rin egallaganini isbotlaydi.

Kitobning ikkinchi qismi boshdan-oxir o'sha davr musiqa cholg'ulariga bag'ishlangan. Unda lyutnya, tanbur, naqar, rubob, chang, qonun va boshqa musiqa cholg'ulari izehil va batafsil ta'riflanadi. Forobiy to'rt mizrobli lyutnyani o'sha davrda eng keng tarqalgan cholg'u hisoblagan. Lyutnya o'zida xos mizrob (chertma) vositasida chalingan, dastasida esa ligatura (lad)lar joylashgan.

IX-X asrlarda lyutnya arabcha ud nomini oladi. Bu cholg'u ko'pgina Sharq mamlakatlarida, Kavkaz orti xalqlari orasida hozirgi kungacha saqlanib kelyapdi²². Zamonaviy ud namunalari Toshkent Davlat konservatoriyasining sohaviy-tajribaviy sinovxonasida mavjud.

²¹ Ibn Zaylining (1044 yilda vafot etgan) "Musiqa haqidagi to'liq kitob"i ("Kitob ul-kabir fil-musiqiy")

1. ²² Т.Е. Соломонова. Уд // История культуры. –Т.: "Ўқитувчи" нашриёти. 1981-йил.



«Musiqqa haqidagi katta kitob»da Forobiy yana bir cholgʻu asbobi- tanburni ham taʼriflaydi. Olimning fikricha, tanbur (dilni tirnash) udga eng yaqin turdagi cholgʻulardan biridir. Tanburda torlar noxun (metaldan yasalgan maxsus chertmak-tirnoq) yordamida chertiladi. Tanbur xuddi ud kabi keng tarqalgan va xalq sevgan cholgʻudir. Tanburning ikki yoki uch jez tori boʻlgan. Uning ikki turi maʼlum: Xuroson va Bagʻdod tanburlari. Bagʻdod tanburlarining maqomlari kamroq (beshta), cholgʻu dastasi kaltaroq boʻlgan⁹³. Xuroson tanburining maqomlari koʻp boʻlgan, dastasida cholgʻu boʻgʻzidan to dastaning yarmigacha oraligʻida pardalar joylashgan. Tanburning bu turi shu kungacha oʻz shaklini yoʻqotmay, musiqa ijrochiligi amaliyotida yakkanavoz hamda ansambl cholgʻusi sifatida amaliyotda foydalanib kelinyapti.

Forobiy, shuningdek, nayni ham taʼriflaydi. U turli xil damli cholgʻularini ovoz hosil qilishi prinsipiga koʻra naysimon guruhga kiritadi.

Ulardan biri oddiy nay yoki bir yoʻnalishda joylashgan koʻp teshikli nay. Bu turdagi naylar yoki turlicha ataluvchi naylar hozirgi kunda xam Sharq xalqlari orasida mavjud. Uni vietnamliklar sao, tojiklar tutek, tatarlar kaval, qozoqlar sibizga, ozarbayjonlar ney (juda kam uchraydi), qirgʻizlar uoo, choor (choʻponlarning cholgʻu asbobi), oʻzbeklar nay deb ataydi. Olim koʻpincha tut daraxtidan ishlanadigan keng tarqalgan sumay haqida ham toʻxtaladi.

Forobiy, shuningdek, dunay (mizmar)ni ham tilga oladi. Dunay hozirgi qoʻshnay yoki turkman xalq cholgʻusi goshadilli tyuy dyuk (qoʻsh qamish naychalardan tuzilgan cholgʻu)ga oʻxshaydi.

Forobiy risolasida oʻzi yashagan davrda mavjud boʻlgan rubobni ham batafsil taʼriflaydi. Oʻsha davrdagi rubob ham hozirgi Qashqar rubobiga oʻxshab, rezanator va ancha uzun dastadan tuzilgan. Ikki xil chertma torli rubob mavjud boʻlgan. 1 yogʻoch dekali va asosiy qismi yogʻochdan, 2 pastki qismi charmdan ishlangan dekali.

Forobiy shahodat berishicha, chang ochiq torlarning tebranishi orqali ohang hosil qiluvchi musiqa cholgʻulari turkumiga kiradi. Oʻsha davrdagi changning 15 tori boʻlgan, ular diatonik sozlangan va ikki oktava oraligʻiga teng tovushqatorga ega boʻlgan. Risolada taʼriflangan barcha cholgʻular ashula, raqs, yakkanavoz va ansambl ijrochiligiga joʻr boʻlishda foydalanilgan. Forobiyning guvohlik berishicha, ud cholgʻusi ansambl ijrochiligida yetakchi rol oʻynagan. «Cholgʻu asboblari haqida kitob» da olim tanbur, rubob, chang kabi cholgʻularini udda chalinayotgan kuyga yoki yakkanavoz xonandaga uygʻun joʻr boʻlish uchun sozlash usullarini tushuntiradi. Shunday qilib, Sharqning ulugʻ allomasi musiqa ilmining bir boʻlimi sifatida cholgʻularni oʻrganuvchi cholgʻushunoslik sohasiga asos soldi. Bu soha keyinchalik boshqa olimlarning asarlarida ham keng boyitildi va rivojlantirildi. Yashagan davriga koʻra Buyuk olim ibn Sino Forobiyga juda yaqin. Uning "Davolash kitobi" deb nomlangan yirik qomusining "Musiqqa haqida risola" bobida oʻsha davrning musiqachiligiga oid ilmiy-falsafiy bilimlari bayon etilgan. Bu risolalarda cholgʻular taʼrifiga anchagina oʻrin ajratilgan. Ibn Sino oʻz davri musiqa qomusini **ikki guruhga** boʻladi:

- mizrobli, noxunli (barbod, tanbur, rubob);
- butun rezanator qopqogʻi boʻylab tortilgan ochiq torli cholgʻulari (shohruh, chiltor, lira, chang, arfa)⁹⁴.

⁹³ A. Fitrat "Oʻzbek klassik musiqa va uning tarixi" T., "Fan" nashriyoti 1994y-56b.

⁹⁴ Buyuk olim ibn Sino Forobiyga juda yaqin. Uning "Davolash kitobi" deb nomlangan yirik qomusining "Musiqqa haqida risola"



O'sha davrda Sharqning taniqli mutafakkiri Sayfuddin Urmaviy musiqa ilmi tizimi (sistemasini) rivojlantirdi. U usta cholg'uchi, xonanda va mohir bastakor sifatida mashhur edi. Udda olib borgan tajribalariga tayanib, olim o'z nazariy qoidalarini bayon etdi. Urmaviyning "Taqvadorlik kitobi" da cholg'u asboblari ichida ud eng mashhur va eng zamonaviyidir deb ta'kidlaganlar. Udning besh juft tori kvarta tartibidagi 7 ta maqomi (ladi) bo'lgan. Torlari bam, masnas, masna, zir va eng yuqorisi hadd deb atalgan. Besh qo'sh torli takomillashgan ud keyingi paytlarda ham o'z tuzilishini saqlab qolgan. Udning kvartaga sozlangan besh qo'sh tori va yetti maqomi (ladasi) haqida Sheroziy (1236-1311), Jomiy (XV asr), al-Husayniy, Marogiy, Abu Ali ibn Sinolar ham yozishgan. Abduraxmon Jomiyning "Musiqqa haqidagi risola" sida keltirilgan ud dastasining to'la chizmasi uni sozlash haqida to'liq tasavvur beradi. Olimning tasdiqlashicha mavjud 12 maqom qadimiy yetuk musiqaning asosidir. Jomiy musiqaning tinglovchilariga ta'siri haqida to'xtalib, uning chuqur ruhiy va ma'naviy ahamiyati bor, deb hisoblaydi.

XIII-XVII asrlarda yaratilgan risolalarda chang, qonun, nuzxa, rubob, tanbur kabi torli cholg'ular, shuningdek, damli cholg'u nayning ta'riflari berilgan.

Darvish Alining (XVII asrda) Buxoroda yaratilgan musiqaga doir risolasi an'anaviy cholg'ular haqidagi ma'lumot manbai sifatida xizmat qilishi mumkin. Unda musiqa madaniyati, chunonchi, O'rta Osiyoning yirik shaharlarida mavjud bo'lgan cholg'ular hamda mohir ijrochilar haqida nodir ma'lumotlar mavjud.

Darvish Alining risolasi XVI-XVII asrlar O'rta Osiyo musiqasini o'rganish uchun qimmatbaho manbadir. Mazkur asarda mashhur xonanda va cholg'uchilar, bastakorlarning ijodiy tarjimai hollari bayon etilgan.

Darvish Ali o'tmishdoshlari singari, torli mizrobli cholg'ular orasida tebranish ohangiga ko'ra eng yaxshisi sanalgan udni cholg'ular "shohi" deb atadi. Risolada yozilishicha, chang cholg'uchilar homiysi Zuhraga bag'ishlangan.

Ta'riflangan changning yetti maqom ijrosi uchun yigirma olti torli va yetti pardasi bo'lgan. Bulardan tashqari, risolada qonun, rubob, qo'biz, g'ijjak, musiqa, ekkon-nay, (damli, charmli), Xitoyda tarqalgan ruxavza (olti tordan iborat noxunli) kabi cholg'ular ham tilga olingan.

Darvish Ali ta'rif bergan cholg'ulardan yettitasi, tanbur, chang, qonun, ud, rubob, qo'biz, g'ijjak o'sha davrda keng tarqalgan cholg'ular edi.

Darvish Alining ma'lumotlari musiqa amaliyotida dastlab ansamblda uyg'un kalorit hosil qiladigan torli-noxunli va torli -kamonchali cholg'ular qo'llanilganligi haqidagi fikrni tasdiqlaydi. Risolada changchi Dilorom, naychilar Abduqodir va Xo'ja Abudullohlar, Mavlono Qosimi- Rabboniy, Sulton - Ahmadiy - "devona" rubobchilar, aka-uka Shayx Abu - Bakri Rabboniy va Shayx Behduchi, dono qonunchi shayx Shamsi Rabboniy va ko'pgina boshqa mashhur ustalarning nomlari tilga olingan⁹⁵.

Darvish Alining guvohligi yana shunisi bilan qimmatliki, u qayd etgan cholg'ularning kattagina qismi (nay, surnay, chang, qonun, rubob, tanbur, g'ijjak, qo'biz, doira, nog'ora, ud) O'rta Osiyoning hozirgi O'zbekiston, Tojikiston va boshqa respublikalarida, shuningdek, Ozarbayjonda bizning kunlarga saqlanib keldi va u takomillashmoqda. Ushbu musiqa cholg'ulari uzoq vaqt mobaynida o'zbek xalqining madaniy turmushidan mustahkam o'rin

⁹⁵ Jabborov, A.H. "O'zbekiston bastakori va musiqashunoslari" T... "Fan" nashriyoti, 2004y- 450 b.



olib, uning madaniy hayotida keng qo'llanib kelingan. Shunday ekan, bu cholg'ularni o'zbek xalq cholg'ulari, deb atash o'rinlidir. Abdul Fazl Boyhaqiy (XIV asr) asarlarida:

- torli mizrobli (rud, barbad, tanbur);

- damli va urna zarbli cholg'ular (karnay, litavra va baraban) singarilarning nomlari keltirilgan.

Ma'lumki, Sharq adabiyotida o'tmishda shoirlar asarlariga javob yozish («nazira») sistemasi keng qo'llanilgan. Ko'plab «Xamsa» lar ham shu yo'sinda yaratilgan. Navoiy o'zining «Sab'ai sayyor» («Xamsa» dostonlarining biri) dostonida Bahrom Go'r haqidagi qadimiy afsonani, yangicha talqin etdi. Asar qahramoni - chang cholg'uchisi Dilorom deb atalgan. Shoir uning cholg'usini musiqa timsoli sifatida gavdalantirgan.

Zahridin Muhammad Boburning (1483-1530) e'tirof etishicha, Alisher Navoiy o'z davrida ko'plab ud cholg'uchilarning o'z iste'dodlarini namoyon etishiga ko'maklashgan. «Boburnoma»da o'zbek xalq cholg'ulari ijrochilarining nomlari zikr etilgan. Bobur, shuningdek, Shoh Kulmiy-G'ijjakiy, Husayn Udiy, Xo'ja Abdulloh Marvarid Qonuniy kabi mohir ijrochilarni ham tilga oladi⁹⁶.

Navoiy davrida nay, ud, g'ijjak, qonun, karnay, sumay, nog'ora, doira, chang ijrochiligi keng tarqalgan edi. Ularning hammasi ansambl ijrosida ham, yakka ijroda ham birdek qo'llanilgan. Chang yakka cholg'u sifatida alohida ajralib turgan.

XV-XVII asr yozma yodgorliklari ma'lumotlarini qiyoslab shunday xulosaga kelish mumkinki, bu davrga kelib, O'rta Osiyoda xalq cholg'ularida ijrolik madaniyati o'z kamolotiga yetdi. O'zbek xalq cholg'ulari ijrochilari ayni chog'da o'zlari ham musiqa asarlari yaratganlar. O'sha paytdayoq mohir chang, ud, g'ijjak, qonun, nay, tanbur, bulamon ijrochilari va yetuk xonandalari bo'lgan, ular o'ziga xos ansambllar tuzishgan. Shuningdek, yakkanavoz ijrochilik ham rivojlangan.

Vosifiy o'z «estaliklar» ida treldak ajoyib uslub o'ylab topgan qonun cholg'uchisi Hoji Abdullo Marvarid nomini keltiradi. U bastalagan kuy va qo'shiqlar xalq orasida keng tarqalgan. Shunday qilib, XIV-XVII asr tasviriy san'atida va adabiy merosida ildizlari uzoq o'tmishga borib taqaluvchi musiqa cholg'ulari asosiy tiplarining barqarorligini tasdiqlovchi boy material bo'lgan.

O'rta Osiyo olimlarining musiqa haqidagi risolalari, badiiy adabiyot, rassomchilik bizning kunlarga yetib kelgan o'zbek xalq cholg'ulari tarixiy taraqqiyotining uzun zanjirdagi ayrim uzilgan halqalarini qaysidir darajada tiklash imkonini beradi. Necha yuz yillar o'tdi, musiqa cholg'ulari esa yakka, ansambl va orkestr ijrochiligida o'z o'rnini egallab, bugungi kungacha yashab kelmoqda. Ota bobolarimiz tomonidan ijod qilinib, tamirlanib hozirgacha qo'llanilib kelayotgan o'zbek milliy cholg'ularimizni yosh avlod o'rgatish, o'rganish orqali ularda musiqa cholg'ulariga bo'lgan qiziqishni tarbiyalash muxim omil bo'lib xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар рo'yxати.

1. Каримов И.А. Юрсақ маънавий - энгилмас куч. Т. Маънавият, 2008 й., -176 б.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T: O'zbekiston. 2016.

⁹⁶ A Fitrat "Adabiyot qoidalari" Nashriyot uyushmasi H. Boltaboyev, T., "Ma'naviyat" nashriyoti 1995 y., 278 bet



3. Y. Rajabiy. O'zbek xalq musiqasi. Toshkent "Badiiy- adabiyot" nashriyoti 1963 yil.
4. T.E.Sоломонова. Ўзбек музикаси тарихи. –Т.: "Ўқитувчи" панприёти. 1981-йил.
5. Б.С.Абдуллаева. Фанлараро алоқадорлик турлари ҳақида. Узлуксиз таълим. –Т.: 2005-йил. №1-сон.
6. Низомий номли ТДПУ (Рес.им.анжуман). Узлуксиз таълим тизимида музика фанларида ўқитиш масаласи. –Т.: 2009-йил.
7. S. Mirzayeva. Vokalnoye vospitanie uchashixsy. Toshkent. O'qituychi. 2005 yil.
8. A.Fitrat "Adabiyot qoidalari" Nashrga tayyorlovchi H. Boltaboyev. T., "Ma'naviyat" nashriyoti 1995 y. 278 bet.
9. A. Fitrat "O'zbek klassik musiqa va uning tarixi" T.: "Fan" nashriyoti 1994y-56 b.
10. I.Akbarov "Muzika lug'ati" T.: G'.G'ulom nashriyoti 1978 y.-478 b
11. O.Matyoqubov "Maqomot" T.: "Musiqa" nashriyoti, 2004 y.- 402 bet.
12. Jabborov A.H. "O'zbekiston bastakorlari va musiqashunoslari" T., "Fan" nashriyoti, 2004y- 450 b.

ТЕХНИКА ОЛИЙ О'QUV YURLARIDA TALABALARNING MATEMATIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Axadova Komila Said qizi.

Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi

email: komila.teacher@gmail.com

Аннотация: Ushbu maqolada texnika oliy o'quv yurtlarida talabalarning matematik kompetentligini rivojlantirishning ahamiyati va muammolari o'rganilgan.

Калит so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, matematik kompetensiya

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Ахадова Комила Саид қизи.

преподаватель Джизахского политехнического

института email: komila.teacher@gmail.com.

Аннотация: В статье рассматриваются важности и проблемы развития математической компетентности студентов технических вузов.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, математическая компетенция

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL COMPETENCIES STUDENTS IN TECHNICAL INSTITUTIONS

Axadova Komila Said qizi.

Lecturer of Jizakh Polytechnic Institute

Email: komila.teacher@gmail.com.

Annotation: This article learned the importance and challenges of developing students' mathematical competence in technical universities.

Keywords: competence, competency, mathematical competence.



89	Ўзбек тилининг изоҳли луғатларида эвфемик характер касб этувчи лексик бирликларнинг ўрни Турдимуродов С.Э.	450
ЎЗБЕК ТИЛИ ШАҲСАДЛАРИ УЗБЕК ТИЛИДА ҚИССА ВА ҚИССА НАУ UZBEK LANGUAGE PERSONALITIES UZBEK LANGUAGE TALES AND TALES		
90	Turli bilim darajasiga ega bo'lgan guruh talabalar bilan ishlash texnologiyalari. Shamatova O.Sh.	456
91	Iqtidorli o'quvchi bilan ishlashning metodik tizimini takomillashtirish Boqixonova M.M.	464
92	The use of language games in enhancing students' speaking skills Nazarov R.I.	468
93	Таълим-тарбия жараёнида педагогик, компьютер технологиялардан фойдаланишнинг бaъзи жиҳатлари Тўраева Г.Э.	472
94	Adaptiv jismoniy tarbiyaning hozirgi kundagi ahamiyati Atamuxamedova M.R.	475
95	Жисмоний тарбия мутахассисларида миллий кадриятларни сингдиришнинг мазмуни, шакли ҳусусида Абдулахагов А.Р.	480
96	Роль родного языка в изучении английского языка Баротова М.Б.	484
97	Implementation of a competency-based approach in teaching english Gafurova N.N.	487
98	Tasviriy san'at asarlari vositasida 5-7 sinf o'quvchilarining badiiy tasavvurlarini rivojlantirish texnologiyalari. Boltabayev B.B., Ibrohimova I.T.	491
99	Аудиолингвистик метод: язык и теория установки Гойипова С.М., Каримов М. С.	495
100	Xalq cholg'ʻu asboblari ning shakllanishi va uning tarbiyaviy ahamiyati. Maxammatov A., Abduraximov A., To'g'ʻilov O'	501
101	Texnika oliy o'quv yurtlarida talabalarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirish muammolari Axadova K.S.	507
102	Бошланғич синф ўқувчиларининг интеллектуал салоҳиятини musiқа ва жисмоний характерлар рўйиқлигида ривожлантириш Шодиева Г.Э.	512
103	Verious teaching methods and project works in english lessons Aripova K.Y.	518